

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЯСНЕННЯ СТОРІН, ТРЕТІХ ОСІБ ТА ЇХНІХ ПРЕДСТАВНИКІВ ЯК ЗАСОБУ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

*Катона Г-С. А.,
студентка 5-го курсу юридичного факультету
ДВНЗ «УжНУ»*

Вперше у письмовому вигляді правове оформлення інститут доказів у східних слов'ян дістав у період існування держави Київської Русі. Розроблений правовий збірник Руська Правда дає нам наочну картину того як поступово почала формуватися система засобів доказування на базі теорії формальних доказів. У цей час розвивається система формальних доказів, яка базувалася на свідченнях видооків та послухів, поясненнях сторін та речових доказах.

Пояснення сторін як засіб доказування у нормах Руської Правди чи інших писаних пам'ятках період Київської Русі не фігурувало, але ряд науковців не безпідставно виділяють його у системі доказів того часу. Зокрема, С. В. Юшков, вказує, що серед звичних на даний момент засобів доказування, які використовувалися у Київській Русі можна також виділити пояснення сторін («власне зізнання», як він пише) [1, с. 518]. Проте інший вчений, – С. Пахман – вказує, що у писаних пам'ятках права пояснення сторін як засіб доказування мало слабку згадку, оскільки даний засіб доказування у формі власного

зінання володів безумовною силою, ось чому рішення суду виносилося тільки на його основі без необхідності дослідження інших доказів [2, с. 18].

Слід вказати, що у нормах Руської Правди є згадка про пояснення сторін, причому дано саме у цивільних справах, але інформації настільки мало, що взагалі не має описання того як воно відбувалося. Так, у ст. 14 Короткої Редакції Руської Правди, де говориться про стягнення боргу, вказується якими доказами суду слід керуватися далі у вирішенні справи, якщо відповідач почне опиратися, тобто не дасть власне зінання («...он ся запирати почнетъ...») [3, с. 14].

Формальність пояснення сторони пов'язувалося з тим, що при його наявності воно вважалося сурогатом судового рішення, де взагалі більше нічого не потрібно було доказувати, а відтак і досліджувати інші докази по справі. По своїй юридичній силі пояснення сторони справи у формі власного зінання мало найвищу силу, що усувала дію інших доказів по справі [2, с. 36-37].

Норми Руської Правди приділяли уваги тому, щоби пояснення обох сторін були правдивими і забезпечували досягнення цього накладенням штрафу на винну сторону. Так, Н. Дювернуа писав, що відповідач, який не визнавав позов про стягнення боргу, але у подальшому виявився винуватим повинен був заплатити за «обіду» 3 грн. (ст. 15 Короткої Редакції Руської Правди); в свою чергу, позивач, позов якого був незадоволений, але у процесі слухання справи відповідач піддавався випробуванням змушений був «за муку» заплатити 1 грн. (ст. 85 Просторової Редакції Руської Правди) [4, с. 177-178].

В польсько-литовський період на території українських земель, що захопило Польське королівство, розгляд цивільної справи у суді починався поясненнями сторонами справи – позивачем і відповідачем. Загалом, в якості судових доказів у Польському королівстві в цивільних справах досліджувалися наступні засоби доказування: пояснення сторони, що дане у формі власного зінання (*confessio*), присяга (*juramentum*), покази свідків (*testes*), висновок судового виконавця (*visio*), письмові докази (офіційні і приватні) [5, с. 149].

Пояснення сторін цивільної справи отримувало силу доказу тільки в одному випадку – якщо сторона визнавала факт, про який стверджувала протилежна сторона [6, с. 736]. Присяга як судовий доказ надавалася обома сторонами справи – позивачем та відповідачем, де перший її надавав для підтвердження твердження, а останній – для заперечення вимог позивача [7, с. 166]. Присяга вважалася у Польському королівстві дуже вагомим доказом, оскільки її авторитет полягав у тому, що вона складалася від імені Бога, від совісті й розуму та була спрямована до совісті та розуму. Тому сторона, не переконана у своїй правоті, намагалася сама уникати складання присяги і не допускати до неї іншої сторони. Особливо це стосувалося шляхти. Нерідко суд приймав рішення під впливом присяги [8, с. 525].

Але з поступовою централізацією влади у Польському королівстві формальні елементи присяги поступово починають витіснятися більш раціональним підходом. Недотримання формули присяги перестало спричиняти програш у справі, бо особа після сплати штрафу могла повторно принести присягу, а у XV ст. сторони почали повторювати присягу за судовим

службовцем, але навіть у цьому разі допускалося її повторення, якщо була зроблена помилка у її вимові.

До процесуальних засобів доказування у Великому князівстві Литовському, якими можна було підтверджувати наявність чи відсутність обставин цивільної справи належить: пояснення сторін, покази свідків, речові докази, письмові докази, присяга. Пояснення сторін у якості засобу доказування сприймалося тільки у тому разі, якщо воно було дано у формі власного зізнання, тобто підтвердження тих фактів, про які стверджує протилежна сторона. Проте у ряді випадків вказується на пояснення сторони, якими підтверджуються факти, що обґрунтовують її вимоги.

Як у Польському королівстві, так і у Великому князівстві Литовському при дачі пояснення сторони у цивільних справах заборонялося катування (тортури як спосіб отримання власного зізнання використовувався тільки у кримінальних справах у розцінювалося вченими у якості трансформації судових ордалій у діяльності інквізиційних судів) [9, с. 164].

В козацький період «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року чітко визначає систему засобів доказування, якими можна оперувати в судових, у тому числі й цивільних, справах. Згідно ст. 13 Глави VIII таких засобів доказування є п'ять: 1) пояснення сторони у формі власного зізнання; 2) письмові докази; 3) покази свідків; 4) присяга; 5) розшук або катування і муки [10, с. 129]. Власне зізнання було найкращим доказом («...лучшимъ есть доводомъ паче всего свѣта свѣдителя...»), на базі якого одного суд вже може прийняти рішення (п. 1 ст. 13 Глава VIII Права, за якими судиться малоросійський народ). Умови власного зізнання були наступні: 1) воно достовірне; 2) добровільне без погроз примусу та страху мук (отже катування у цивільному процесі заборонялося); 3) дане перед суддями.

Власне зізнання не могло бути визнано доказом у таких випадках: 1) якщо воно викликає сумніви; 2) якщо зробиться за примусом чи за страхом; 3) якщо зроблено перед приватною особою, а не перед суддями; 4) якщо зізнання обставинам справи не відповідають; 5) якщо зізнання зробить сирота без опікуна; 6) якщо зізнання зроблено з корисливих мотивів; 7) якщо зізнання зроблено під час душевної хвороби; 8) якщо зізнання зроблено помилково [10, с. 129].

Після ліквідації козацької автономії, а відтак і дії польсько-литовського та гетьманського законодавства на територію українських земель було поширене загальноімперське законодавство царської Росії, у тому числі й те, яке регламентувало судочинство. Норми, які стосувалися цивільного процесу були розміщені в Статуті цивільного судочинства 1864 року. Система доказів за Статутом цивільного судочинства 1864 виглядала так: 1) визнання сторони; 2) покази свідків; 3) письмові докази; 4) свідчення свідущих людей (висновок експертів); 5) присяга; 6) огляд на місці.

Доказова сила визнання сторони і умови її змінюються залежно від того, чи робиться визнання позивачем під час самого провадження по справі або ж поза процесом (у приватному листуванні, у бесідах із сторонніми особами, при розгляді інших справ). У першому випадку визнання носить назву судового, в

другому – позасудове. Істотна різниця між ними проявляється в тому відношенні, що судове визнання сторони представляє собою факт, що безпосередньо сприймається судом, оскільки воно робиться усно в засіданні або письмово в змагальних листах, адресованих суду. Навпаки, позасудове визнання не сприймається судом безпосередньо, а доходить до нього у формі документу, що не призначався для нього (приватного листування, акту з іншого виробництва), або встановлюється показаннями свідків [11, с. 253].

Судове визнання володіло доказовою силою при наступних умовах: 1) визнання являє собою підтвердження, тобто заява позивача; 2) судове визнання виходить від однієї із сторін, що бере участь у справі, а не від якої-небудь сторонньої особи; 3) судове визнання робиться під час судочинства, де беруться до уваги усі взагалі процесуальні дії суду, так що визнання, що робиться під час подання або дослідження доказів, що відбуваються перед судом, або перед відрядженим членом його, або перед іншим судом, що виконує судове доручення першого, є судовим; 4) судове визнання стосується якої-небудь обставини, що відноситься саме до розглядуваної справи; 5) обставина, що визнається, має бути вигідна для протилежної сторони, повинне слугувати доводом підтвердження його прав (ст. 480 Статуту цивільного судочинства) [12, с. 254].

В радянські часи введення у дію ЦПК УСРР від 30 липня 1924 року вирішило багато завдань, які стояли перед державою у сфері цивільного судочинства. Серед засобів доказування за ст. 121 ЦПК УСРР 1924 р. вказані тільки огляд на місці, допит досвідчених осіб (експертів), допит свідків, письмові докази. Судова практика того часу також використовувала пояснення сторони як засіб доказування. Проте пояснення сторони у якості засобу доказування могло досліджуватися тільки у тому разі, якщо воно дано у формі власного зізнання і то, суд не був з ним зв'язаний, а повинен був дійсно пересвідчитися у правдивості таких тверджень. 11 вересня 1929 року був затверджений новий ЦПК УСРР, який особливо нічого не змінив у питаннях кола засобів доказування.

ЦПК УРСР 1963 року фактично побудував інститут доказів у цивільному процесі на сучасних засадах. Вперше у цивільному процесуальному законодавстві України чітко було визначено можливість використання пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників як засобів доказування не залежно від того у якій формі воно дається – визнання фактів протилежної сторони чи підтвердження власних фактів. (ч. 2 ст. 27 ЦПК УРСР 1963 р.).

Чинний ЦПК України від 18 березня 2004 року підтвердив серед засобів доказування пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників (ч. 2 ст. 57 ЦПК України), але зробив одне застереження: вони мають силу доказу тільки у тому разі, якщо дані за процедурою допиту свідка.

Таким чином, пояснення сторін та третіх осіб, а також їхніх представників пройшли тривалий шлях у своєму розвитку. Цей шлях показує, що пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, поряд із показами свідків, виступають найдревнішими засобами доказування на українських землях від початку зародження державності аж по нині.

Список використаних джерел:

1. Юшков С. В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С. В. Юшков. — М. : Госюриздат, 1949. — Т. 1. — 544 с.
2. Пахман С. О судебных доказательствах по древнему русскому праву, преимущественно гражданскому, в историческом их развитии. / С. Пахман. — М. : Въ университетской типографіи, 1851. — 2112 с.
3. Правда Русская. Учебное пособие ; отв. ред. Б. Д. Греков. — М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1940. — 112 с.
4. Дювернуа Н. Источники права и судъ въ древней Россіи: опыты по исторіи рускаго гражданскаго права / Дювернуа Н. — М. : Въ университетской типографіи (Катковъ и К), 1869. — 419 с.
5. Ливанцев К. Е. История государства и права феодальной Польши XIII-XIV вв. / К. Е. Ливанцев; отв. ред. В. В. Мавродин. — Л. : Ленинградский университет, 1958. — 159 с.
6. Полный свод статутов Казимира Великого // Хрестоматия памятников феодального государства права и стран Европы. Государство древних франков, англо-саксонское государство, Англия, Германия, Испания, Италия, Франция, Албания, Болгария, Венгрия, Польша, Румыния, Чехия, Югославия. — [Под ред. акад. В. М. Корецкого]. — М. : Госюриздат, 1961. — 960 с.
7. Бардах Ю. История государства и права Польши / Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. ; пер. с пол. И. Б. Грековой и др. ; отв. ред. и авт. предисл. З. М. Черниловский. — М. : Юрид. лит., 1980. — 559 с.
8. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.) : монографія / І. Й. Бойко. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. — 628 с.
9. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на українських землях Великого князівства Литовського. Монографія / С. Г. Ковальова. — Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. — 199 с.
10. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / К. А. Віслобоков (упоряд.); Ю. С. Шемшученко (відпов. ред. та автор передм.). — К. : [б.в.], 1997. — 547 с.
11. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский; под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. — М. : Издательство “Зерцало”, 2003. — 464 с. — (Серия “Русское юридическое наследие”).
12. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. — М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005. — 800 с.